

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Берднік Інна Володимирівна

УДК 343:351.749.2

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
ВОДНИХ РЕСУРСІВ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дніпро – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернігівському національному технологічному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, доцент
Берзін Павло Сергійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права Інституту права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Дудоров Олександр Олексійович,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
попередження, припинення та розслідування злочинів
територіальними підрозділами
Національної поліції України;

доктор юридичних наук, доцент
Загинея-Заболотенко Зоя Аполлінаріївна,
Верховний Суд, начальник відділу єдності правових
позицій правового управління (ІІІ) департаменту
аналітичної та правової роботи;

доктор юридичних наук, доцент
Орлеан Андрій Михайлович,
Тренінговий центр прокурорів України,
начальник аналітичного відділу підготовки прокурорів.

Захист відбудеться 03 грудня 2020 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.04 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 22 жовтня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ф. Примаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Згідно зі ст. 13 Конституції України водні ресурси визнаються одним із об'єктів права власності Українського народу. Держава забезпечує захист усіх суб'єктів права власності на такі об'єкти. Одним із "засобів" забезпечення такого захисту є відповідні норми Кримінального кодексу України (далі – КК). Ці норми КК виконують передбачене у ч. 1 ст. 1 КК завдання правового забезпечення охорони водних ресурсів як складового об'єкта довкілля.

Практика застосування цих норм КК свідчить про незмінно високу динаміку вчинення злочинів, що посягають на водні ресурси. Так у структурі кримінальних проваджень, які були розглянуті місцевими загальними судами в Україні з ухваленням вироку, справи про злочини проти довкілля (ст.ст. 236-254 КК) у 2019 році становлять 0,6 % від усіх розглянутих проваджень або 494 справи, у 2018 році – 0,9 % від усіх розглянутих проваджень, або 778 справ, у 2017 році – 0,9 % або 772 справи. За даними Офісу Генерального прокурора у першому півріччі 2020 року було обліковано 92 кримінальних провадження про злочини проти довкілля, з них до суду скеровано 1 з обвинувальним актом та 3 з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, решта знаходиться у провадженні органів досудового розслідування.

На таку динаміку передусім впливає законодавче насичення норм КК бланкетним та оціночним змістом, відсутність належної економічної основи для збереження водних ресурсів, недооцінка правозастосовчими органами суспільної небезпеки посягань на водні ресурси, що зрештою зумовлює неефективне забезпечення ними кримінально-правової охорони цього елемента довкілля. Здійснені останніми роками зміни у КК не стали надійною запорукою ефективної кримінально-правової охорони водних ресурсів, оскільки переважно відзначались безсистемністю і вибірковістю та не враховували існуючі теоретичні та прикладні доробки кримінально-правової науки, пов'язані з виробленням у кримінальному законодавстві «показників», які адекватно враховують і відображають вчинене посягання на водні ресурси, його суспільно небезпечний характер та особливості заподіюваної шкоди.

У підсумку зазначені чинники негативно впливають на забезпечення належного стану кримінально-правової охорони водних ресурсів в Україні, зумовлюючи відсутність її цілісного та системного характеру.

У науці кримінального права України окремим аспектам кримінально-правової охорони водних ресурсів присвячувались праці П.С. Берзіна, Є.М. Борисова, Т.І. Волкової, О.О. Дудорова, Д.В. Каменського, М.В. Кумановського, В.В. Локтіонової, М.П. Куцевича, М.В. Максименцева, П.В. Мельника, І.І. Митрофанова, Р.О. Мовчана, Н.В. Нетеси, В.П. Олійника, О.С. Олійник, К.М. Оробця, О.О. Пенязькової, Г.С. Поліщука, В.М. Присяжного, О.П. Шем'якова, А.М. Шульги та інших, а також докторські дисертації С. Б. Гавриша «Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища» (1994 р.), В.К. Матвійчука «Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики» (2008 р.), Т.В. Корнякової «Кримінологічні засади запобігання

органами прокуратури злочинам проти довкілля» (2011 р.), Ю.А. Турлової «Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади» (2018 р.), М.Г. Максименцева «Кримінологічні засади протидії злочинності у сфері надрокористування» (2019 р.), А.М. Шульги «Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект» (2019), Р.О. Мовчана «Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин» (2020 р.).

Однак зазначені дослідження навіть на дисертаційному рівні хоч і відзначаються ґрунтовними підходами у вирішенні основних проблем кримінально-правової охорони різних об'єктів довкілля, але системно не розкривають проблеми забезпечення цілісного характеру кримінально-правової охорони водних ресурсів при застосуванні відповідних норм КК та шляхи їх вирішення. Тому, на відміну від попередніх досліджень, у даній дисертації автором сформовано підходи, що забезпечують цілісний характер кримінально-правової охорони водних ресурсів та ґрунтуються на вирішенні основоположних теоретичних і прикладних проблем визначення водних ресурсів як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони, формування змісту юридичних складів посягань на водні ресурси та застосування за їх вчинення відповідних заходів кримінально-правового характеру в межах та поза межами кримінальної відповідальності.

Наведене вище зумовлює необхідність та своєчасність підготовки комплексного теоретико-прикладного дослідження проблем кримінально-правової охорони водних ресурсів в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація спрямована на реалізацію положень Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 року № 2697-VIII, постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 року №188/98-ВР, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України 20.05.2015 року № 276/2015, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки. Дисертація виконана згідно з науковими темами кафедр кримінального права та правосуддя, а також теорії та історії держави і права, конституційного права юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету «Проблеми захисту прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні» (державний реєстраційний номер 0116U003640); «Проблеми державотворення в Україні та світі, формування національної правової системи» (державний реєстраційний номер 0116U003641).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є формування цілісної системи норм, що забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів, а також вирішення основних теоретичних і прикладних проблем застосування цих норм.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- визначити поняття та структурні елементи водних ресурсів як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони;
- з'ясувати особливості заподіяння шкоди водним ресурсам як об'єкту кримінально-правової охорони, визначити види шкоди, заподіюваної структурним елементам та водним ресурсам в цілому, а також її вплив на кримінально-правову оцінку вчинених посягань;
- виділити історичні етапи розвитку кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на водні ресурси;
- з урахуванням зарубіжного нормативного досвіду та правозастосування дослідити форми посягань на водні ресурси;
- визначити систему норм, що має забезпечувати кримінально-правову охорону водних ресурсів, та конкретний зміст передбачених такими нормами складів злочинів;
- вирішити основні проблеми кваліфікації злочинів, що посягають на водні ресурси, та їх відмежування від суміжних юридичних правопорушень;
- визначити заходи кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси, які застосовуються в межах та поза межами кримінальної відповідальності особи;
- на підставі проведеного аналізу теоретико-прикладних проблем кримінальної відповідальності за посягання на водні ресурси запропонувати зміни чинного кримінального законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при вчиненні посягань на водні ресурси, а також у процесі їх використання, відновлення та правової охорони.

Предмет дослідження – кримінально-правова охорона водних ресурсів.

Методи дослідження. Для досягнення мети і виконання поставлених завдань дисертаційного дослідження використовувались такі філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові методи, як: *діалектичний метод* – при побудові системи категоріального апарату, з'ясуванні сутності водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони, визначенні конкретного змісту складів злочинів, що посягають на водні ресурси, кваліфікації цих злочинів та їх відмежуванні від суміжних юридичних правопорушень; *герменевтичний метод* – при тлумаченні основних понять, термінів та їх зворотів, а також формулюванні пропозицій вдосконалення норм КК, що забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів; *догматичний (формально-логічний)* – при з'ясуванні змісту та структури водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони, співвідношенні водних ресурсів з об'єктами довкілля та довкіллям у цілому, визначенні механізму заподіяння шкоди водним ресурсам та їх окремим елементам, з'ясуванні об'єктивних і суб'єктивних ознак складів злочинів, що посягають на водні ресурси; *системно-структурний* – передусім при обґрунтуванні потреби цілісної кримінально-правової охорони водних ресурсів, при з'ясуванні системи видів діянь, які посягають на водні ресурси, та видів заподіюваної ними шкоди, що впливають на формування змісту ознак складів злочинів, що посягають на водні ресурси, а також при визначенні заходів

кримінально-правового характеру, що застосовуються за вчинення цих злочинів у межах та поза межами кримінальної відповідальності; *порівняльно-історичний* – при з'ясуванні спільних та відмінних підходів у регламентації кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на водні ресурси, на українських землях у різні періоди становлення державності; *порівняльно-правовий (компаративістський)* – при виділенні спільних та відмінних властивостей у посяганнях на водні ресурси, передбачених актами кримінального законодавства зарубіжних країн, обґрунтуванні необхідності виділення в цьому зв'язку типових і нетипових форм таких посягань та передбачення окремих із таких нетипових форм у КК України; *статистичний* – при аналізі даних практики застосування норм адміністративного та кримінального законодавства за правопорушення, що заподіюють шкоду водним ресурсам.

Нормативно-правову базу становить Конституція України, чинне кримінальне законодавство України та зарубіжних держав, інші нормативно-правові акти України.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали понад 300 вивчених та досліджених кримінальних проваджень (справ) та справ про адміністративні правопорушення, розглянутих судами у період з 2005 р. до 2019 р.; результати узагальнення рішень у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які посягають на водні ресурси, розглянутих судами у 2005-2019 рр.; узагальнення рішень застосування судами звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання за злочини, що посягають на водні ресурси, розглянутих у 2005-2019 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації вперше на комплексному рівні вирішуються основні теоретичні та прикладні проблеми побудови цілісної кримінально-правової охорони водних ресурсів за рахунок нормативних, правореалізаційних і правозастосовчих складових такої охорони. У дисертаційному дослідженні запропоновані наступні основні положення:

вперше:

- пропонується розглядати водні ресурси як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, такий елемент довкілля, який утворюється природним та/або неприродним способом і включає: а) підземні, поверхневі, внутрішні морські води та територіальне море, які мають межі, об'єм та встановлений режим водокористування; б) природні багатства, які перебувають у невід'ємному зв'язку з водним середовищем (до них відносяться: водні біологічні ресурси, земельні ресурси, пов'язані з водним середовищем (земельні ділянки, що перебувають під водними об'єктами), природні ресурси континентального шельфу, надра тощо);

- на підставі проведеного порівняльно-історичного аналізу обґрунтовується висновок, що обсяг кримінально-правової охорони водних ресурсів та їх окремих елементів у різні періоди української державності залежав від встановленого права на відповідні земельні ресурси, а також від реалізації цього права конкретними особами та участі держави у процесі такої реалізації в цілому та в

особі органів, уповноважених забезпечувати відповідний порядок водокористування;

- обґрунтовується, що кримінально-правова охорона водних ресурсів забезпечується на наступних рівнях: а) *загальному* – при виділенні складів злочинів, в яких водні ресурси та/або їх структурні елементи мають значення не основного (тобто одного єдиного чи альтернативного) безпосереднього об'єкта, а так званого факультативного безпосереднього об'єкта (йдеться, наприклад, про злочини, передбачені ст.ст. 113, 197¹, 258, 264, 265 265¹ КК); б) *спеціальному* – при передбаченні складів злочинів, в яких водні ресурси визнаються одним із основних безпосередніх об'єктів злочинів конкретних видів (такі злочини передбачені, наприклад, ст.ст. 239², 244, ст. 249, 250 КК); в) *конкретному* – при виділенні складів злочинів, в яких водні ресурси та їх компоненти є одним єдиним безпосереднім об'єктом злочину (зокрема, передбачені ст.ст. 242, 243 КК);

- обґрунтовується, що при обчисленні передбаченого у відповідних складах злочинів розміру заподіяної водним ресурсам шкоди необхідно враховувати «показники», які рівномірно (співрозмірно) відображають втрати всіх елементів водних ресурсів та їх природних властивостей, а не лише передбачені у регулятивному законодавстві втрати окремих із таких елементів та їх властивостей, а також витрати, здійснені для відновлення таких елементів водних ресурсів та їх природних властивостей; такий підхід також потребує внесення змін до відповідних регулятивних (підзаконних) нормативно-правових актів, які передбачають порядок обчислення заподіяної водним ресурсам шкоди;

- на основі дослідження механізму правової охорони водних ресурсів, її учасників та існуючих між ними соціальних зв'язків визначаються основні види потерпілих осіб, яким заподіюється шкода при вчиненні злочинів, у складах яких водні ресурси є основним (одним єдиним чи альтернативним) безпосереднім об'єктом;

- з урахуванням аналізу положень зарубіжного законодавства запропоновано врахувати окремі з них, що передбачають такі нетипові форми посягань на водні ресурси, як: порушення правил водопостачання та водовідведення, поводження з відходами, експлуатації обладнання, що забезпечує водопостачання та водовідведення; на цій підставі запропоновано доповнити КК України статтею 241¹ «Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення», статтею 242² «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами», статтею 242³ «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання», а також врахувати у диспозиції ч. 2 ст. 242 КК України ознаку обстановки вчинення злочину, позначивши її наступним зворотом: «...вчинені в заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або в зоні надзвичайної екологічної ситуації»;

- на підставі проведеного аналізу механізму посягань на водні ресурси запропоновано передбачити спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр (у ч. 5 ст. 240 КК), порушення правил охорони вод (у ч. 3 ст. 242 КК) та порушення правил охорони та використання моря (у ч. 4 ст. 243 КК);

- обґрунтовується визнання основними критеріями відмежування злочинів, що посягають на водні ресурси, від інших юридичних правопорушень, таких ознак їх юридичних складів, як предмет злочину, діяння та його наслідки, спосіб та засоби вчинення діяння, місце, обстановка вчинення злочину;

- обґрунтовується необхідність системного узгодження положень КК та КУпАП, якими передбачається відповідальність за порушення правил охорони вод (системному узгодженню підлягають положення ст. 242 КК та ст. 59 КУпАП), а також незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (узгодження потребують положення ст.ст. 239¹, 239² КК та ст. 53³ КУпАП); у зв'язку з цим запропоновано у ч. 1 ст. 59 КУпАП слова *«яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища»* замінити словами *«яке не пов'язане із спричиненням забруднення вод чи зміною їхніх природних властивостей, або виснаженням і не створило при цьому небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля»*, а ч. 1 ст. 239¹ КК після слова *«земель»* доповнити словами *«невиконання умов зняття, збереження і використання родючого шару такого ґрунтового покриву»*;

- обґрунтовується необхідність застосування таких заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, як штраф, конфіскація майна та ліквідація, за вчинення уповноваженими особами юридичної особи від її імені та в її інтересах злочинів, передбачених ст.ст. 236, 239, 239¹, 239², 240, 242, 243, 252, 254 КК, що потребує доповнення п. 1 ч. 1 ст. 96³ КК вказівкою на ці статті КК (див. висновки);

- обґрунтовується необхідність застосування спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна за порушення правил охорони і використання надр (чч. 2-4 ст. 240 КК) та незаконну порубку лісу (ст. 246 КК);

удосконалено:

- визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК, та таких його компонентів, як: а) права, свободи та охоронювані інтереси учасників водокористування; б) учасники водокористування; в) соціальні зв'язки між учасниками водокористування в процесі його здійснення та забезпечення;

- положення про визнання злочинів, передбачених ст.ст. 238, 239¹, 239² КК, умисними в цілому, а також підхід про доповнення Загальної частини КК статтею 25¹ *«Злочин з двома формами вини»*;

- орієнтири оптимізації змісту санкцій норм Особливої частини КК, які забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів: види і розміри покарань; системне узгодження санкцій різних норм Особливої частини КК; передбачення в таких санкціях норм КК альтернативних видів покарань; узгодження санкцій одних норм КК із санкціями інших норм КК, передбаченими за вчинення суміжних злочинів;

дістали подальшого розвитку:

- визначення основних видів шкоди як наслідку в складах злочинів, що посягають на водні ресурси, а саме: екологічної шкоди як шкоди, що заподіюється водній екологічній системі; шкоди життю та здоров'ю людини; економічної шкоди, що заподіюється при використанні водних ресурсів (у процесі здійснення

та забезпечення водокористування);

- положення про визнання основними вадами норм КК, що мають забезпечувати кримінально-правову охорону водних ресурсів на спеціальному та конкретних рівнях: а) неузгодженості відповідних положень КК між собою та з положеннями чинного регулятивного законодавства; б) відсутності системного характеру у визначенні караності у нормах КК, що забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів; в) відсутності застосування або несистемного характеру застосування окремих заходів кримінально-правового характеру при звільненні від кримінальної відповідальності та звільненні від відбування покарання;

- визначення ознак предметів злочинів, що посягають на водні ресурси, а також їх зв'язок з визначенням обов'язкових та факультативних компонентів безпосередніх об'єктів цих злочинів;

- підходи про необхідність заміни у диспозиціях ст. 239¹ КК та ст. 239² КК слів «незаконне заволодіння» на слова «незаконне зняття та перенесення»;

- положення про необхідність врахування конкретних видів шкоди, заподіюваної водним ресурсам та іншим об'єктам кримінально-правової охорони, при побудові основних та кваліфікованих складів злочинів, передбачених ст.ст. 239, 240, 242, 243, 244 КК, залежно від різного ступеня та характеру заподіюваної шкоди;

- положення про заходи кримінально-правового характеру, що можуть застосовуватися за злочини, що посягають на водні ресурси, поза межами кримінальної відповідальності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати підготовленого дисертаційного дослідження можуть використовуватися у:

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення положень КК України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, що передбачають відповідальність за посягання на водні ресурси (лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності № 04-27/12-572 від 24 лютого 2020 р.);

– *правозастосовчій діяльності* – для вдосконалення практики судових і правоохоронних органів, пов'язаної із застосуванням норм КК, що передбачають відповідальність за посягання на водні ресурси (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність суддів Деснянського районного суду м. Чернігова від 13 лютого 2020 р.; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність суддів Чернігівського апеляційного суду від 20 лютого 2020 р.);

– *науковій роботі* – для подальших наукових розробок у сфері кримінального права (акт впровадження Академії державної пенітенціарної служби №15/25-а від 04 березня 2020 р.);

– *освітньому процесі* – у викладанні курсу кримінального права та відповідних спеціальних курсів (акт впровадження Чернігівського національного технологічного університету від 28 лютого 2020 р.). Одержані результати можуть використовуватися для підготовки підручників, навчальних і методичних посібників, а також проведення занять з підвищення кваліфікації та професійної

підготовки слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (м. Харків, 1-2 грудня 2017 р.); «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 8-9 грудня 2017 р.); «Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти» (Чернігів, 14 грудня 2017 р., 12 грудня 2018 р.; 17 грудня 2019 р.); «Ukraine - EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law: collection of international scientific papers» (Slovak Republic – Czech Republic, april 24-28, 2018 р.); «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 1-2 червня 2018 р.); «Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права» (м. Київ, 8-9 червня 2018 р.); «Треті Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.); «Актуальні проблеми публічного та приватного права» (м. Запоріжжя, 25 травня 2018 р.); «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Харків, 16-17 лютого 2018 р.); «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 18-19 травня 2018 р.); «Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя» (м. Дніпро, 4-5 травня 2018 р.); «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 16-17 лютого 2018 р.); «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 8-9 червня 2018 р.); «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування» (м. Ірпінь, 1 березня 2018 р.); «Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи» (м. Дніпро, 8-9 листопада 2018 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, сформульовані в дисертації, відображено в 40 наукових публікаціях, зокрема індивідуальній монографії, 20 статтях у наукових фахових виданнях, із яких шість – у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку, у 17 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, а також 2 інших друкованих працях, що додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, що включають у себе десять підрозділів та дев'ять пунктів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 612 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 396 сторінок. Список використаних джерел налічує 456 найменувань і розміщений на 44 сторінках. Додатки – на 152 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, здійснюється характеристика мети та завдань, об'єкта, предмета і методів дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, надаються відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження та визначається його структура.

Розділ 1 «Водні ресурси як об'єкт кримінально-правової охорони» складається з трьох підрозділів, у яких розглядаються особливості визнання водних

ресурсів об'єктом кримінально-правової охорони, а саме: *екологічний* зміст, що відображає зв'язок та значення водних ресурсів у взаємодії з іншими елементами довкілля; *економічний* зміст водних ресурсів, що пов'язується із забезпеченням ними потреб суспільного виробництва; *правовий* зміст водних ресурсів з'ясовується передусім з позиції значення для їх правової охорони процесу використання водних ресурсів, забезпеченням прав, свобод та інтересів учасників водокористування, а також існуючих соціальних зв'язків між цими учасниками.

У підрозділі 1.1 «Водні ресурси: поняття та загальна характеристика» визначається поняття водних ресурсів, структура водних ресурсів та їх значення у системі охорони довкілля. З цією метою дисертант дає визначення та здійснює співвідношення в роботі таких понять, як «довкілля», «навколишнє природне середовище», «природні ресурси», «водні ресурси» та «водні об'єкти». Обґрунтовується, що поняття довкілля є рівнозначним (однаковим за змістом) поняттю «навколишнє природне середовище» та загальним стосовно понять «природні ресурси», «водні ресурси» та «водні об'єкти».

Складовим елементом природних ресурсів визнаються водні ресурси, які включають у свій зміст: а) підземні, поверхневі, внутрішні морські води та територіальне море, які мають межі, об'єм та встановлений режим водокористування; б) природні багатства, які перебувають у невід'ємному зв'язку з водними об'єктами (зокрема, водні біологічні ресурси, земельні ділянки, що перебувають під водними об'єктами, природні ресурси континентального шельфу, надра тощо).

Здійснена дисертантом характеристика водних ресурсів та їх структурних «компонентів» дозволила з'ясувати значення для забезпечення кримінально-правової охорони змісту поняття «водні ресурси» та його співвідношення з поняттям «водний об'єкт» та іншими поняттями, що позначають структурні «компоненти» водних ресурсів. Так поняття водних ресурсів охоплює поняття «водний об'єкт» та позначає природний або штучно створений елемент довкілля, в якому зосереджуються води: море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт, які мають межі, об'єм, визначений водний режим, а також унесені до державного водного кадастру. Крім водних об'єктів, поняття водних ресурсів охоплює також земельні ділянки під водними об'єктами, природні ресурси континентального шельфу, живі біологічні організми, які перебувають у нерозривному взаємозв'язку з водними об'єктами.

У підрозділі 1.2 «Особливості механізму заподіяння шкоди водним ресурсам та їх кримінально-правової охорони» досліджуються особливості шкоди, заподіюваної водним ресурсам, її механізму, а також його значення для забезпечення кримінально-правової охорони водних ресурсів у певному обсязі та межах.

У дисертації досліджуються такі основні види заподіюваної водним ресурсам шкоди, як: екологічна шкода (утворюється усередині водної екологічної системи); шкода біологічним ресурсам; економічна шкода (шкода, що спричиняється у процесі господарського використання водних об'єктів). Залежно від визначення таких основних видів шкоди визначається обсяг забезпечення кримінально-правової охорони водних ресурсів. Зокрема, обґрунтовується, що визначення такого обсягу та меж кримінально-правової охорони залежить

передусім від впливу на зазначені вище «компоненти» водних ресурсів, що пов'язані передусім із заподіянням шкоди правам, свободам та інтересам учасників водокористування, а також існуючим соціальним зв'язкам між цими учасниками, а саме: а) ураження у відповідному обсязі прав, свобод та правоохоронюваних інтересів учасників водокористування (у тому числі прав, свобод та інтересів осіб, що уповноважені забезпечувати відповідний порядок водокористування); б) певний розрив соціальних зв'язків між учасниками водокористування.

Підрозділ 1.3 «Кримінальна відповідальність за посягання на водні ресурси: основні історично-правові та окремі порівняльно-правові аспекти» складається з двох пунктів.

У пункті 1.3.1 «Кримінальна відповідальність за посягання на водні ресурси: основні історично-правові аспекти» досліджуються особливості генези кримінальної відповідальності за посягання на водні ресурси, що відображені в актах кримінального законодавства як джерелі кримінального права, що застосовувалось на українських землях у відповідний період становлення державності.

Проведення історично-правового аналізу дозволило зробити висновок, що на українських землях уперше відповідальність за окремі посягання на водні ресурси встановлювалась нормами різних редакцій Руської Правди, а найбільш повно такі посягання передбачались у системі норм Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року та Кримінального уложення 1903 року.

Залежно від видів посягань на водні ресурси, які в різний час передбачались в актах кримінального законодавства, що застосовувались на українських землях, у дисертації виділяється і досліджується декілька етапів забезпечення кримінально-правової охорони водних ресурсів у різні періоди становлення державності. Такі етапи, на думку дисертанта, варто пов'язувати із застосуванням відповідних актів кримінального законодавства на українських землях, що входили до складу: Київської Русі (кінець IX - середина XIII ст.) (перший етап); Руської держави (1478-1721 рр.) (другий етап); Великого князівства Литовського (середина XIII ст. – 1795 р.) (третій етап); Російської імперії (1721-1917 рр.) (четвертий етап), РСФРР, УСРР, УРСР, СРСР (1917-1991 рр.) (п'ятий етап) та незалежної України (з 1991 р. по теперішній час) (шостий етап).

Досліджуючи відповідні положення актів кримінального законодавства, що застосовувались на кожному із цих етапів, дисертант доходить висновку, що в різні часи обсяг кримінально-правової охорони водних ресурсів залежав від таких основних «чинників», як: а) неоднакові властивості різних видів водних ресурсів, що зазнавали певної шкоди від посягання на них, б) соціальний статус власників відповідних земельних ресурсів та реалізації ними їх прав та інтересів; в) соціальних ознак особи, що вчинила посягання на конкретні водні ресурси.

З урахуванням цього обґрунтовується висновок, що обсяг кримінально-правової охорони водних ресурсів та їх окремих елементів у різні періоди української державності залежав передусім від встановленого права на конкретні земельні ресурси, від реалізації відповідними особами їх прав та інтересів, а також від участі у такій реалізації держави в цілому та в особі органів,

уповноважених забезпечувати відповідний порядок водокористування.

У пункті 1.3.2 «Кримінальна відповідальність за посягання на водні ресурси: окремі порівняльно-правові аспекти» дисертантом аналізується зміст типових та нетипових форм посягань на водні ресурси, що передбачені актами кримінального законодавства зарубіжних держав.

До *типових* форм посягань на водні ресурси дисертантом віднесені криміналізовані в одній або декількох країнах (з подібною системою забезпечення кримінально-правової охорони водних ресурсів) посягання, зміст яких розкривається завдяки наявності їх найбільш поширених та суттєвих характеристик (діяння, наслідків, часу, місця, способу та засобів вчинення), а саме: забруднення, засмічення та виснаження вод (водних об'єктів); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; забруднення моря.

Нетиповими пропонується вважати посягання, що передбачені в кримінальному законодавстві окремої чи деяких країн з урахуванням передусім специфіки порушення системи правової охорони водокористування, заподіяння різних видів шкоди водним ресурсам та їх складовим «компонентам», зокрема: утворення браку питної води або введення шкідливих речовини до резервуарів або водопровідних труб; скидання, впровадження або виділення матеріалів або іонізуючої радіації в воду або море; виробництво, обробка, використання, володіння, зберігання, транспортування, імпорт, експорт або утилізація ядерного матеріалу або інших небезпечних радіоактивних речовин; незаконний викид речовин, енергії або відходів у навколишнє середовище; вчинення підпалу, затоплення, вибуху, застосування отруйних речовин або вчинення інших небезпечних дій; незаконне розміщення, зберігання або викид у землю, воду або атмосферу радіоактивних забруднюючих речовин і т.д.

На підставі проведеного аналізу обґрунтовується можливість доповнення в КК України таких нетипових форм посягань на водні ресурси, як «Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення» (ст. 241¹), «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами» (ст. 242²), «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання» (ст. 242³) (докладніше про ознаки цих нетипових форм посягань на водні об'єкти, що пропонується передбачити у ст.ст. 241¹, 242², 242³ КК України, див. у висновках).

Розділ 2 «Злочини, що посягають на водні ресурси, у сучасному кримінальному праві України» складається з трьох підрозділів і присвячений визначенню системи злочинів, що посягають на водні ресурси, аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак їх юридичних складів та вдосконаленню законодавчого визначення цих ознак.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика норм кримінального права України, що здійснюють охорону водних ресурсів» на основі визнання об'єктом злочину соціальних цінностей здійснено характеристику довілля як родового об'єкта злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК, а також видових та безпосередніх об'єктів тих злочинів, що посягають на водні ресурси та певним чином пов'язані із забезпеченням кримінально-правової охорони водних ресурсів на

наступних рівнях: а) загальному – при виділенні складів злочинів, у яких водні ресурси та/або їх структурні елементи можуть мати значення факультативного безпосереднього об'єкта (зокрема, злочини, передбачені ст.ст. 113, 197¹, 258, 264, 265 265¹, ч. 2 ст. 266, ст.ст. 267, 268, ч. 2 ст. 269, ст. 441 КК); б) спеціальному – при виділенні складів злочинів, у яких водні ресурси є одним із основних безпосередніх об'єктів (ст.ст. 236, 237, 238, 239, 239¹, 239², 240, 242, 243, 244, 249, 250 КК); в) конкретному – при передбаченні у КК складів злочинів, у яких водні ресурси є одним єдиним безпосереднім об'єктом злочину (ст.ст. 242, 243 КК).

Такий підхід дозволив дисертанту обґрунтувати значення, яке мають безпосередні об'єкти названих злочинів у забезпеченні кримінально-правової охорони водних ресурсів на кожному із зазначених рівнів, тобто коли водні ресурси певним чином включені у зміст цих об'єктів та визнаються: а) одним єдиним безпосереднім об'єктом у складах злочинів, передбачених ст.ст. 242, 243 КК; б) основним безпосереднім об'єктом, передбаченим у ст.ст. 239², 244, ст. 249, 250 КК альтернативно з іншими основними безпосередніми об'єктами; в) факультативним безпосереднім об'єктом злочинів, склади яких передбачені у ст.ст. 113, 197¹, 258, 264, 265 265¹, ч. 2 ст. 266, ст.ст. 267, 268, ч. 2 ст. 269, ст. 441 КК та ін. На цій підставі обґрунтовується, що забезпечення цілісної системи кримінально-правової охорони водних ресурсів слід пов'язувати передусім зі спеціальним та конкретним рівнями.

Підрозділ 2.2 «Об'єктивні ознаки складів злочинів, що посягають на водні ресурси» складається з п'яти пунктів.

У пункті 2.2.1 «Безпосередні об'єкти складів злочинів, що посягають на водні ресурси» визначається конкретний зміст таких водних ресурсів та їх окремих «компонентів», що зазнають (зазнали) відповідного ураження в результаті здійсненого на них впливу та враховуються у змісті основного безпосереднього об'єкта. Факультативними безпосередніми об'єктами злочинів, що посягають на водні ресурси, можуть визнаватись: життя та здоров'я особи, власність особи або інші блага; порядок охорони тваринного і рослинного світу, громадська безпека, безпека руху та експлуатації транспорту; безпека виробництва; порядок зайняття господарською діяльністю, безпека судноплавства тощо.

Обґрунтовується, що потерпілими у складах злочинів, передбачених ст.ст. 236, 237, 239, 239¹, 239², 240, 242, 243, 244, 249, 250, 254 КК, можуть визнаватись фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян за умови, що передбачені положеннями чинного законодавства України їх потреби та інтереси не були реалізовані в результаті злочинних діянь, що формують об'єктивну сторону складу конкретного злочину, у результаті чого було спричинено шкоду, закріплену в кримінально-правових нормах. Слід враховувати, що права, свободи та інтереси таких потерпілих мають враховуватись у змісті соціальних зв'язків у сфері водокористування, що набувають форми конкретних правовідносин.

У пункті 2.2.2 «Предмети злочинів у складах злочинів, що посягають на водні ресурси» обґрунтовується, що предметами цих злочинів слід визнавати предмети у складах цих злочинів, які (предмети) виступають: а) обов'язковими «компонентами» об'єкта злочину (зокрема, водні об'єкти та відповідні

«компоненти» інших природних ресурсів, які перебувають у невід'ємному взаємозв'язку з водними об'єктами); б) факультативними «компонентами» об'єкта злочину (наприклад, водні об'єкти на території, що зазнала екологічного забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням; землі водного фонду; надра та корисні копалини тощо).

У пункті 2.2.3 «Суспільно небезпечні діяння у складах злочинів, що посягають на водні ресурси» здійснено поділ суспільно небезпечних діянь, які утворюють об'єктивну сторону цих складів злочинів, на такі види, як: 1) діяння, спрямовані на порушення встановлених чинним законодавством правил охорони вод, надр, земель водного фонду, континентального шельфу, рослинного і тваринного водного світу (передбачені у ст. ст. 239, 240, 242-244, 250, 254); 2) діяння, які порушують порядок проведення екологічної експертизи та правил екологічної безпеки (зазначені у ст. ст. 236, 237, 238 КК); 3) діяння, які спрямовані на незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, в тому числі земель водного фонду (передбачені у ст. ст. 239¹, 239² КК); 4) діяння, які передбачені іншими розділами (окрім розділу VIII) Особливої частини КК та можуть лише в окремих випадках заподіювати шкоду водним ресурсам.

У пункті 2.2.4 «Суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок у складах злочинів, що посягають на водні ресурси» дисертанткою обґрунтовано, що у складах злочинів, що посягають на водні ресурси, наслідки як їх структурний елемент має набувати характер а) реальних втрат, що утворюються в результаті ураження водних ресурсів (їх окремих «компонентів»), а також прав, свобод чи інтересів учасників водокористування (у тому числі прав, свобод та інтересів осіб, уповноважених забезпечувати встановлений порядок водокористування), та розриву соціальних зв'язків між учасниками водокористування, а також б) витрат, здійснених учасниками водокористування для відновлення порушених суспільно небезпечним діянням прав, свобод та інтересів, а також розірваних соціальних зв'язків між такими учасниками.

Такі втрати і витрати у змісті наслідків як елемента складів злочинів, що посягають на водні ресурси, мають різний ступінь і характер своєї суспільної небезпечності та можуть набувати «форми» результату єдиного за своїм змістом діяння або одного ускладненого чи декількох різних альтернативних діянь, що призводить (призводять) до: а) одного (єдиного) обов'язкового наслідку (конструктивного наслідку); б) «комплексних» наслідків; г) проміжного та остаточного (похідного) наслідку.

Дисертантом обґрунтовується, що при побудові основного, кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів цих злочинів потрібно враховувати різний ступінь і характер суспільної небезпечності реальних втрат у вигляді розриву соціальних зв'язків між учасниками водокористування, що характерне для безпеки утворення інших реальних втрат та/або здійснення витрат. На цій підставі пропонується змінити редакції ст.ст. 239, 240, 242, 243, 244 КК, в яких порушуються вимоги врахування різного ступеня і характеру суспільної небезпечності наслідків як елемента складів злочинів, передбачених цими статтями КК, при конструюванні основних, кваліфікованих та особливо

кваліфікованих складів, зокрема: в диспозиціях ч.ч. 1 (2) цих статей КК передбачити наслідки у вигляді «створення небезпеки», в ч.ч. 2 (3) – ті втрати і/або витрати, які є менш небезпечними порівняно з «тяжкими наслідками», а в ч.ч. 3 (4) – ті прояви втрат і витрат, які включаються у зміст так званих «тяжких наслідків» (див. висновки).

Виходячи з характеристик закономірності заподіяння шкоди, дисертантом обґрунтовується, що причинний зв'язок у складах злочинів, що посягають на водні ресурси, може набувати значення безпосереднього або опосередкованого. У разі наявності такої закономірності у настанні шкоди, передбаченої у складах цих злочинів, причинний зв'язок слід визнавати безпосереднім або опосередкованим, а при відсутності такої закономірності у цьому причинний зв'язок є випадковим.

У пункті 2.2.5 «Інші факультативні ознаки об'єктивної сторони складів злочинів, що посягають на водні ресурси» дисертантом визначаються особливості таких факультативних ознак об'єктивної сторони цих складів злочинів, як: *спосіб вчинення злочину* (наприклад, підпал, вибух чи інший загальнонебезпечний спосіб (ч.3 ст. 239¹, ч.4 ст. 239² КК), застосування вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншого способу масового знищення (ч.2 ст. 249 КК)); *місце вчинення злочину* (наприклад, територія, що зазнала екологічного забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням (ст. 237 КК); місцевість, оголошена зоною надзвичайної екологічної ситуації (ч.2 ст. 238 КК); конкретна земельна ділянка, що має чітко визначені межі на місцевості і яка зазнала насичення шкідливими для людини або довкілля речовинами, відходами чи іншими матеріалами в розмірах, що перевищують нормативи гранично допустимих концентрацій (ст. 239 КК)); *час вчинення злочину* (наприклад, час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів (ст. 236 КК); час, впродовж якого тривають порушення спеціальних правил, вказані у ч. 1 ст. 242 та ч. 1 ст. 243 КК; час, впродовж якого водні об'єкти зберігають свої природні властивості (ч. 1 ст. 242 КК); заборонений час (ч.1 ст. 249 КК) і т.д.); *засоби вчинення злочину* (наприклад, речовини, відходи та інші матеріали, які погіршують якісний стан ґрунтового покриву земель (ст. 239 КК); матеріали та речовини, шкідливі для життя та здоров'я людей, або відходи (чч.1,2 ст. 243 КК), шкідливі речовини чи суміші, що містять такі речовини понад встановлені норми, та інші відходи (ч.3 ст. 243 КК); шкідливі відходи або небезпечні випромінювання та енергія (ст. 244 КК)).

Підрозділ 2.3 «Суб'єктивні ознаки складів злочинів, що посягають на водні ресурси» складається з двох пунктів.

У пункті 2.3.1 «Суб'єкти злочинів у складах злочинів, що посягають на водні ресурси» встановлено, що злочини, які посягають на водні ресурси, залежно від суб'єктного складу слід поділяти на наступні групи: 1) злочини, які вчиняються загальним суб'єктом (наприклад, передбачені ст.ст. 240, 249 КК); 2) злочини, які вчиняються спеціальним суб'єктом, в розумінні ч. 2 ст. 18 КК (наприклад, передбачені ст.ст. 236, 237, 238, 239, 239¹, 239², ч.2 ст. 244, 250, 254 КК); 3) злочини, які можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктом

(наприклад, ст.ст. 242, 247, 248, 251 КК); 4) злочин, який в одній формі діяння вчиняється загальним суб'єктом, а в іншій формі – суб'єктом спеціальним (йдеться про суб'єкта злочину, передбаченого ч.1 ст. 244 КК, коли суб'єкт злочину у формі порушення законодавства про континентальний шельф України є загальним, а суб'єкт невжиття заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань – спеціальним (зокрема, це особа, яка відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел безпеки у зонах безпеки на континентальному шельфі)).

Крім цього, ознаки правового статусу спеціальних суб'єктів злочинів, що посягають на водні ресурси, дисертантом пропонується розглядати з урахуванням наданих конкретним особам повноважень та/або наділення їх спеціальними ознаками, зокрема: а) *службова діяльність* (такий підхід характерний для визначення ознак, наприклад, службової особи, на яку покладено обов'язок дотримуватись відповідних приписів законодавства у сфері охорони довкілля, або ознак службової особи морських і повітряних суден, інших споруд і засобів, що перебуває у морі (її ознаки пов'язані із забезпеченням дотримання спеціальних правил охорони моря від забруднення) (див. ст. 243 КК); б) *професійна діяльність* (враховується, наприклад, при визначенні ознак особи, на яку покладено обов'язок здійснювати дезактиваційні й інші відновлювальні заходи щодо ліквідації чи усунення наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК), а також ознак осіб, спеціально відповідальних за інформування належних адресатів морських та повітряних суден, інших засобів і споруд, що знаходяться у морі (див. ст. 243 КК); в) наділення спеціальними ознаками осіб, які не займаються професійною діяльністю (наприклад, особи, яким земельна ділянка не належить на праві власності або які не є землекористувачами).

У пункті 2.3.2 «Суб'єктивна сторона складів злочинів, що посягають на водні ресурси» дисертантом визначаються елементи суб'єктивної сторони складів тих злочинів, що посягають на водні ресурси, які характеризуються: 1) умислом стосовно діяння та наслідків як єдина можлива форма вини при вчиненні злочину конкретного виду (наприклад, передбаченого ст.249 КК); 2) умислом до діяння та необережність до настання наслідків (наприклад, злочини, передбачені ст.ст.238, 239¹, 239² КК); 3) умислом або необережністю стосовно діяння та необережність стосовно наслідків (зокрема, передбачені ст.ст. 236, 237, 239, 240, 242, 243, ч.1 ст. 244 КК); 4) умислом щодо діяння у злочині з формальним складом (див., наприклад, злочин, передбачений ч. 1 ст. 244 КК).

Розділ 3 «Злочини, що посягають на водні ресурси, та інші правопорушення: проблеми кваліфікації та розмежування» складається з двох підрозділів та присвячений вирішенню окремих проблем: а) визначення відмінних ознак у складах злочинів, що посягають на водні ресурси, та інших правопорушень; б) співвідношення відмінних ознак у складах злочинів, що посягають на водні ресурси, та інших правопорушень між собою та їх значення для правової оцінки вчиненого.

У підрозділі 3.1 «Окремі проблеми кваліфікації злочинів, що посягають на водні ресурси, їх розмежування між собою та з іншими злочинами»

обґрунтовується, що критеріями розмежування злочинів, що посягають на водні ресурси, між собою та з іншими суміжними злочинами слід визнавати ознаки їх складів, пов'язані з предметом злочину, діянням, наслідками, способом та засобами вчинення діяння, місцем та обстановкою вчинення злочину, а також з суб'єктом та суб'єктивною стороною. У першу чергу таке розмежування здійснюється за критеріями, пов'язаними з ознаками предмета та об'єктивної сторони складів зазначених злочинів (ці критерії можна вважати *обов'язковими (основними)* для розмежування, без використання яких розмежування неможливе). За допомогою цих критеріїв розмежовуються злочини, передбачені: ст.ст. 242, 243 КК та ст. 441 КК; ст.ст. 242, 243 КК та ст. 113 КК; ст.ст. 239¹, 239² КК та ст.ст. 190, 191, 197¹ КК; ст.ст. 239, 242, 243 КК та ст. 252 КК; ст. 248 КК та 249 КК; ст. 240 КК та ст. 272 КК; ст. 249 КК та ст. 250 КК. Так би мовити *необов'язковими (додатковими) критеріями* розмежування є ознаки суб'єкта злочину та суб'єктивної сторони. За допомогою цих необов'язкових критеріїв розмежовуються злочини, передбачені: ст.ст. 242, 243 КК та ст. 441 КК; ст.ст. 242, 243 КК та ст. 113 КК; ст.ст. 239¹, 239² КК та ст.ст. 190, 191 КК; ст. 240 КК та 272 КК.

Крім цього, обґрунтовується, що в окремих випадках розмежування злочинів, що посягають на водні ресурси, та інших суміжних злочинів здійснюється з урахуванням конкуренції кримінально-правових норм, у зв'язку з чим значення критеріїв розмежування набувають окремі ознаки предмета злочинів та об'єктивної сторони їх складів (наприклад, при розмежуванні злочинів, передбачених ст. 242 КК та ст. 243 КК, а також ст. 239¹ КК та ст. 239² КК).

У підрозділі 3.2 «Основні проблеми розмежування злочинів, що посягають на водні ресурси, від суміжних адміністративних правопорушень» визначаються такі критерії розмежування зазначених злочинів та суміжних адміністративних правопорушень, як: створення забрудненням або псуванням земель, передбаченим у ст. 239 КК, небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля (відсутність такої небезпеки унеможливорює наявність складу цього злочину, але за інших необхідних обставин вчинене може вказувати на склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 52 КУпАП); «показники» розмірів діяння та його результату, що вимірюється в обсязі поверхневого шару, яким заволоділа особа (зокрема, при розмежуванні правопорушень, передбачених ст. 239² КК та ст. 53⁴ КУпАП, а також передбачених ст. 240 КК та ст. 47 КУпАП); ознаки незаконності заволодіння ґрунтовим покривом при розмежуванні правопорушень, передбачених ст.ст. 239¹, 239² КК та ст.ст. 53³, 53⁴ КУпАП; ознаки предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК, та адміністративних правопорушень, передбачених ст.ст. 47, 57, 58 КУпАП, а також ознаки об'єктивної сторони їх складів; ознаки предмета злочину, передбаченого ст. 243 КК, та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 59¹ КУпАП, а також злочину, передбаченого ст. 246 КК, та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 65 КУпАП; ознаки предмета, об'єктивної сторони та вини при розмежуванні злочину, передбаченого ст. 245 КК, та адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 77, ст. 77¹ КУпАП; ознаки предмета та наслідків при розмежуванні злочину, передбаченого ст. 240 КК, та

адміністративних правопорушень, передбачених ст.ст. 48, 91² КУпАП; наслідки у складах правопорушень, передбачених ст. 242 КК та ст. 59 КУпАП; ознаки діяння при відмежуванні злочину, передбаченого ст. 247 КК, від правопорушення, передбаченого ст. 83¹ КУпАП; наслідки при відмежуванні правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 248 КК, та ч. 1 ст. 85 КУпАП; ознаки предметів, способів вчинення діянь, передбачених ст. 249 КК та ч.ч. 3, 4 ст. 85 КУпАП, а також ознаки їх наслідків та суб'єктів; ознаки предмета та вчиненого діяння при розмежуванні злочину, передбаченого ст. 252 КК, та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 91 КУпАП.

Дисертантом обґрунтовується, що при співвідношенні відповідних норм КК та КУпАП слід враховувати наступні ситуації: 1) в нормі КК сформульовано ознаки складів злочинів без належної конкретизації (роз'яснення) їх змісту (наприклад, співвідношення ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, та ознак складів адміністративного правопорушення, передбаченого у ч. 4 ст. 85 КУпАП); 2) орієнтири співвідношення відповідних ознак складу злочину та адміністративного правопорушення закріплені в нормі КУпАП (наприклад, у ст.ст. 239¹, 239² КК зазначається про «незаконне заволодіння ...» без конкретизації форм такого заволодіння; така конкретизація передбачається у ст. 53³ КУпАП та закріплює зняття та перенесення ґрунтового покриву); 3) у нормах КК ознаки складів злочинів визначено без урахування вимог відповідних норм КУпАП (наприклад, конкретизація закріпленої в ч. 1 ст. 249 КК ознаки «істотна шкода» потребує звернення до орієнтирів, закріплених у ч.ч. 3, 4 ст. 85 КУпАП); 4) ознаки складу злочину та суміжного адміністративного правопорушення є тотожними (наприклад, у ст. 239¹ КК та ст. 53⁴ КУпАП без належної конкретизації закріплено однакові понятійні звороти, що позначають таке діяння, як «незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель»); 5) у нормі КК підвищуються розміри предметів та/або ступеня і характеру наслідків у порівнянні з відповідними ознаками складів адміністративних правопорушень (наприклад, на відміну від ч. 1 ст. 59¹ КУпАП, якою передбачено «забруднення і засмічення територіальних і внутрішніх морських вод» скидами із суден, у ч. 1 ст. 243 КК для «забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод ... матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами» наслідки визначаються з відповідними «показниками» ступеня і характеру їх суспільної небезпечності, зокрема, як такі, що пов'язані із «створенням небезпеки для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря»); 6) у нормі КК відсутня належна конкретизація підвищеного розміру предметів та/або ступеня і характеру наслідків порівняно з ознаками складів суміжних адміністративних правопорушень (наприклад, у ч. 1 ст. 242 КК встановлена відповідальність за «порушення правил охорони вод (водних об'єктів)» без врахування форм такого порушення, конкретизованих у ч. 1 ст. 59 КУпАП); 7) у нормі КК при побудові складу відповідного злочину законодавцем «пропущено» ознаки, закріплені у відповідній нормі КУпАП (наприклад, у КК відсутній вид злочину, ознаками складу якого було б «отримання доходу у великих розмірах» від «порушення особливих умов спеціального дозволу на користування надрами» як

«аналог» передбаченого ч. 4 ст. 57 КУпАП «порушення особливих умов спеціального дозволу на користування надрами, якщо це не пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах»; відтак незрозуміло, чи можна визнавати зазначене порушення (за умови відсутності зазначеного у ч. 4 ст. 57 КУпАП доходу) злочином або адміністративним правопорушенням у разі отримання зазначеного доходу); 9) у нормі КК конкретизовано ознаки складу злочину за допомогою понять, відмінних від тих, що використовуються у відповідних нормах КУпАП та відповідно наділені більшим або меншим змістом (обсягом) (наприклад, у ст. 59¹ КУпАП зазначається про «забруднення і засмічення територіальних і внутрішніх морських вод», а у ч. 1 ст. 242 КК лише «забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України ...»).

Розділ 4 «Заходи кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси, за кримінальним правом України» складається з двох підрозділів і присвячений аналізу заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються за злочини, що посягають на водні ресурси.

У підрозділі 4.1 «Заходи кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси, які застосовуються в межах кримінальної відповідальності особи» проаналізовано особливості застосування таких заходів кримінально-правового характеру, як покарання, звільнення від покарання та його відбування, а також спеціальна конфіскація.

Обґрунтовується, що при застосуванні покарання за злочини, що посягають на водні ресурси, слід надавати перевагу передусім видам покарання майнового характеру, а також покаранням, пов'язаним з обмеженням особистої свободи особи, обмежуючи при цьому застосування звільнення від покарання та його відбування.

У роботі автором з'ясовуються та пропонуються конкретні шляхи оптимізації санкцій норм Особливої частини КК, які забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів, зокрема, на основі: зіставлення розмірів штрафу, передбачених санкціями статті (частини статті) розділу VIII Особливої частини КК, з розмірами заподіяної шкоди; зіставлення меж покарання одного виду, визначеного у Загальній частині КК, та в санкції статті (частини статті) розділу VIII Особливої частини КК; зіставлення розмірів покарань, передбачених у санкціях різних частин статті розділу VIII Особливої частини КК; з'ясування особливостей конструкції санкції норм, передбачених розділом VIII Особливої частини КК. Окрема увага приділяється усуненню таких вад, які пов'язані із застосуванням покарання у виді штрафу за злочини, що посягають на водні ресурси, а саме: 1) неможливість застосування ч. 2 ст. 53 КК при призначенні покарання у виді штрафу за ці злочини, оскільки визначена в ч. 2 ст. 53 КК мінімальна межа основного покарання у виді штрафу, яку має перевищувати розмір передбаченого у санкції відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК штрафу, не врахована законодавцем при побудові санкцій у відповідних нормах розділу VIII Особливої частини КК (максимальні розміри штрафу як покарання за названі злочини у санкціях статей (частин статей) розділу VIII Особливої частини КК є меншими за три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ), що виключає застосування ч. 2 ст. 53

КК); 2) використання у ч. 2 ст. 53 КК поняття «майнова шкода, завдана злочином» суттєво обмежує визначення змісту та розміру шкоди, що заподіюється при вчиненні злочинів, що посягають на водні ресурси; 3) у нормах розділу VIII Особливої частини КК штраф передбачається як вид покарання за злочини: а) які не утворюють об'єктивно існуючі втрати та витрати як шкоду (тобто склади яких включають створення небезпеки заподіяння шкоди) (наприклад, штраф до 200 НМДГ передбачений у ч. 1 ст. 239 КК за забруднення або псування земель «якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля»); б) склади яких є формальними (наприклад, у санкції ч. 1 ст. 238 КК за приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення передбачений штраф до 100 НМДГ); в) склади яких включають кваліфікуючі ознаки, не пов'язані або пов'язані із заподіянням реальної шкоди (наприклад, санкції ч. 2 ст. 248 та ч. 2 ст. 249 КК передбачають однаковий штраф за різні види злочинів – від 200 до 400 НМДГ).

У роботі також аналізуються найбільш типові вади застосування видів звільнення від покарання та його відбування за злочини, що посягають на водні ресурси, зокрема, пов'язані з: 1) визначенням підстав застосування за ці злочини видів такого звільнення, що прямо впливає на застосування видів покарань, менш суворих порівняно з позбавленням волі на певний строк та обмеженням волі; 2) застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбаченого ст. 75 КК; 3) застосуванням особи від покарання згідно з ч. 5 ст. 74 КК, коли минули передбачені у ст. 49 КК строки давності кримінальної відповідальності.

Крім цього, дисертант звертає увагу на основні особливості застосування спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна за такі види злочинів, що згідно з ч. 1 ст. 96¹ КК передбачені ст.ст. 239¹, 239², ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, ст. 249 КК, а саме: 1) склад кожного із цих злочинів передбачає одержання майна, про що зазначається у п. 1 ч. 1 ст. 96² КК, а також його подальше обернення на свою користь чи користь інших осіб; 2) зазначений у п. 1 ч. 1 ст. 96-1 КК перелік видів злочинів, за які застосовується спеціальна конфіскація, не є повним та не враховує механізм вчинення порушення правил охорони і використання надр (ч.ч.2-4 ст. 240 КК) та незаконної порубки лісу (ст. 246 КК), пов'язаний з одержанням майна в результаті вчиненого діяння та його подальшим оберненням на свою користь чи користь інших осіб (з огляду на це дисертантом пропонується застосовувати спеціальну конфіскацію грошей, цінностей та іншого майна за порушення правил охорони і використання надр (ч.ч.2-4 ст. 240 КК) та незаконну порубку лісу (ст. 246 КК), про що див. у висновках).

У підрозділі 4.2 «Заходи кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси, які застосовуються поза межами кримінальної відповідальності особи» аналізуються особливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на водні ресурси, а також застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

У роботі звертається увага на наступні проблеми застосування видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на водні ресурси: 1) склади окремих із цих злочинів включають додаткові, альтернативні

або похідні наслідки, психічне ставлення до настання яких є необережним, у зв'язку з чим існує проблема визнання злочинів з такими складами у цілому умисними або необережними, оскільки «компонентом» підстави звільнення, передбаченого ст.ст. 45, 46 КК, є «необережний злочин середньої тяжкості» (вирішення цієї проблеми можливе лише законодавчим шляхом, а тому дисертантом запропонована власна редакція ст. 25¹ КК про визначення злочину з двома формами вини); 2) неоднозначне з'ясування судами при постановленні відповідних рішень умов звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених ст.ст. 45-49 КК, у зв'язку з чим дисертантом сформульовані конкретні рекомендації із з'ясування цих умов на правозастосовчому рівні).

Дисертантом обґрунтовується, що видами порушень водних ресурсів, за які можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, доцільно визнавати лише такі, що істотно відрізняються від порушень, які передбачені так би мовити «некримінальним законодавством» та лише частково співпадають за своїм обсягом зі змістом ознак складів злочинів тих видів, які посягають на водні ресурси. На цій підставі запропоновано враховувати характер передбачених ст.ст. 236, 239, 239¹, 239², 240, 242, 243, 252, 254 КК діянь, що посягають на водні ресурси, та застосовувати до юридичних осіб як учасників водокористування такі заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, як штраф, конфіскація майна та ліквідація.

ВИСНОВКИ

На основі комплексного дослідження теоретичних і прикладних проблем у дисертації побудована система цілісної кримінально-правової охорони водних ресурсів в Україні. Основними науково обґрунтованими положеннями, що забезпечують функціонування такої системи, є такі:

1. Розроблення системи цілісної кримінально-правової охорони водних ресурсів в Україні ґрунтується на дослідженні соціальних, екологічних, біологічних та правових властивостей водних ресурсів як «компонента» довкілля та природних ресурсів, особливостей механізму заподіяння шкоди водним ресурсам та його впливу на кримінально-правову охорону водних ресурсів як її самостійного об'єкта, а також врахування такого механізму при формуванні системи норм, що забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів, зокрема, при побудові складів злочинів, що посягають на водні ресурси.

Поняття водних ресурсів як складника довкілля характеризує утворені природним та/або неприродним способом дві групи об'єктів: 1) підземні, поверхневі, внутрішні морські води та територіальне море, які мають межі, об'єм та встановлений режим водокористування; 2) природні багатства, які перебувають у невід'ємному зв'язку з водними об'єктами (водні біологічні ресурси, земельні ділянки, що перебувають під водними об'єктами, природні ресурси континентального шельфу, надра тощо). При цьому важливо підкреслити, що земельні ділянки під водними об'єктами відносяться до земельних та водних ресурсів.

2. Дослідження механізму заподіяння шкоди водним ресурсам як об'єкту кримінально-правової охорони залежить від визнання соціальними цінностями:

прав, свобод та охоронюваних інтересів осіб, що задіяні у процесі використання водних ресурсів, виконання контрольних функцій за їх обігом; потерпілих осіб, які зазнають матеріальної шкоди внаслідок посягання на водні ресурси; соціальних зв'язків між учасниками процесу використання водних ресурсів, реалізації їх прав, свобод та інтересів, що набувають форму правовідносин.

Заподіювана структурним елементам та водним ресурсам в цілому шкода може набувати значення наступних своїх видів: екологічна шкода, яка утворюється усередині водної екологічної системи; шкода біологічним ресурсам; економічна шкода, що спричиняється у процесі використання водних об'єктів. Залежно від визначення таких основних видів шкоди слід визначати обсяг забезпечення кримінально-правової охорони водних ресурсів за допомогою відповідних кримінально-правових норм. Визначення такого обсягу кримінально-правової охорони залежить передусім від впливу на зазначені вище «компоненти» водних ресурсів, що пов'язані передусім із заподіянням шкоди правам, свободам та інтересам учасників водокористування, а також існуючим соціальним зв'язкам між цими учасниками, а саме: а) ураження у відповідному обсязі прав, свобод та правоохоронюваних інтересів учасників водокористування (у тому числі прав, свобод та інтересів осіб, що уповноважені забезпечувати відповідний порядок водокористування); б) певний розрив соціальних зв'язків між учасниками водокористування.

3. Дослідження актів законодавства, які застосовувалися на українських землях у різні часи становлення державності, дозволяє виділити історичні етапи розвитку кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на водні ресурси, та пов'язувати їх із застосуванням відповідних актів кримінального законодавства на українських землях, що входили до складу: Київської Русі (кінець IX - середина XIII ст.) (перший етап); Руської держави (1478-1721 рр.) (другий етап); Великого князівства Литовського (середина XIII ст. – 1795 р.) (третій етап); Російської імперії (1721-1917 рр.) (четвертий етап), РСФРР, УСРР, УРСР, СРСР (1917-1991 рр.) (п'ятий етап) та незалежної України (з 1991 р. по теперішній час) (шостий етап).

4. Аналіз актів кримінального законодавства зарубіжних держав дозволяє визначити типові та нетипові форми посягань на водні ресурси, а також здійснити їх характеристику.

Найбільш типовими формами посягань на водні ресурси є порушення правил охорони вод (забруднення вод або питної води), забруднення моря, незаконне зайняття водним добувним промислом, а також порушення правил водокористування. Нетиповими формами посягань на водні ресурси пропонується вважати: спричинення браку питної води або введення шкідливих речовини до резервуарів або водопровідних труб, внаслідок чого виникає загроза життю або здоров'ю людей; скидання, впровадження або виділення матеріалів або іонізуючої радіації в воду або море, які протягом тривалого періоду часу або значною мірою можуть зашкодити їх якості чи в значній мірі або на значній території створюють небезпеку для тварин, рослин чи грибів або життя або здоров'я людей; виробництво, обробка, використання, володіння, зберігання, транспортування,

імпорт, експорт або утилізація ядерного матеріалу або інших небезпечних радіоактивних речовин, які протягом тривалого періоду часу або значною мірою можуть зашкодити якості води або моря або значною мірою чи на значній території створять загрозу для існування тварин, рослин чи грибів, небезпеку для життя або здоров'я людей; незаконний викид речовин, енергії або відходів у навколишнє середовище, якщо це створює ризик нанесення значної шкоди якості води; вчинення підпалу, затоплення, вибуху, застосування отруйних речовин або вчинення інших небезпечних дій, спрямованих на руйнування портів, річок, водних джерел, пляжів; незаконне розміщення, зберігання або викид в землю, воду або атмосферу радіоактивних забруднюючих речовин, що містять джерела інфекційних захворювань, отруйних або інших небезпечних відходів, якщо це призвело до серйозної екологічної катастрофи, завдавши значної шкоди державному або приватному майну або життю і здоров'ю людей, а також ті самі діяння, якщо вони спричинили особливо тяжкі наслідки; порушення закону та інших загальних положень про захист довкілля, що безпосередньо чи опосередковано спровокує випромінювання, проливання, опромінення, витяг або екскавацію, знесення, шум, вібрацію, вилив або зберігання в наземних, морських чи ґрунтових водах речовин, які можуть заподіяти тяжкий збиток для рівноваги в природних системах; зміну або порушення водного режиму всупереч встановленим правилам; порушення Закону про навколишнє середовище при зберіганні або переміщенні відходів та шкідливих речовин, внаслідок чого спричиняється значна шкода або виникає загроза її спричинення навколишньому середовищу; діяння, пов'язані з деталізацією ознак місця (забруднення вод на особливо охоронюваних природних територіях; на територіях з надзвичайною екологічною ситуацією).

5. Систему норм, що забезпечує цілісну кримінально-правову охорону водних ресурсів, слід досліджувати передусім на трьох «рівнях»:

а) загальному – при виділенні складів злочинів, в яких водні ресурси та/або їх «компоненти» мають значення факультативного безпосереднього об'єкта (ст.ст. 113, 197¹, 258, 264, 265 265¹; ч. 2 ст. 266; ст.ст. 267, 268; ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270, ч. ст. 271, ст. 272, ч. ст. 273; ст.ст. 274-277; ч. 3 ст. 278; ст. 279; ч. 3 ст. 280; ст.ст. 281, 283, 291; ч. 3 ст. 292; ст.ст. 326, 327; ст.ст. 364-370; ст. 441 КК);

б) спеціальному – при передбаченні складів злочинів, в яких водні ресурси є одним із основних безпосередніх об'єктів злочинів певних видів (ст.ст. 239², 244, ст. 249, 250 КК);

в) конкретному – при виділенні складів злочинів, в яких водні ресурси є одним єдиним безпосереднім об'єктом злочину (ст.ст. 242, 243 КК).

Такий підхід має враховуватись при побудові системи злочинів, які посягають на водні ресурси, коли водні ресурси включаються у зміст видових та безпосередніх об'єктів відповідних злочинів. Отже, система цих злочинів включає:

1) злочини, які передбачені розділом VIII Особливої частини КК, родовим об'єктом посягання яких є довкілля і які безпосередньо посягають на водні об'єкти як один єдиний безпосередній об'єкт злочину (ст.ст. 242, 243 КК), тобто їх основним безпосереднім об'єктом є відповідні водні об'єкти;

2) злочини, які передбачені розділом VIII Особливої частини КК, родовим об'єктом посягання яких є довкілля і які безпосередньо посягають на природні ресурси, що перебувають у постійному взаємозв'язку з водами і не можуть існувати без них, тобто водні об'єкти не є у даному разі єдиним безпосереднім об'єктом, а враховуються у невід'ємному взаємозв'язку разом з іншими природними ресурсами – об'єктами довкілля (ст.ст. 239², 244, ст. 249, 250 КК); у даному разі такі водні об'єкти включаються у зміст додаткового (додаткових) безпосереднього об'єкта;

3) злочини, які передбачені розділом VIII Особливої частини КК, родовим об'єктом посягання яких є довкілля і які можуть посягати також на водні об'єкти, які є альтернативними з іншими додатковими безпосередніми об'єктами цих злочинів (ст. ст. 236, 237, 238, 239, 239¹, 240, 245, 246, 247, 248, 252, 254 КК).

Отже, нормами, які прямо або опосередковано забезпечують цілісну кримінально-правову охорону водних ресурсів, пропонується вважати ті, що передбачені ст.ст. 236, 237, 238, 239, 239¹, 239², 240, 242, 243, 244, 249, 250, 254 КК.

б. Видовий та безпосередні об'єкти злочинів, що посягають на водні ресурси, включають такі соціальні цінності, як: 1) права, свободи та правоохоронювані інтереси учасників водокористування; 2) учасники водокористування; 3) соціальні зв'язки між учасниками водокористування з приводу реалізації їхніх прав, свобод та інтересів, що набувають форми правовідносин.

Предмети злочинів у складах, що посягають на водні ресурси, поділяються на такі види:

а) предмети злочинів, що виступають обов'язковими «компонентами» об'єкта злочину:

- водні об'єкти (поверхневі та підземні води, водоносні горизонти, джерела питних та лікувальних вод (ст. 242 КК); внутрішні морські води, територіальні води України, води виключної (морської) економічної зони України, відкрите морське середовище (ст. 243 КК));

- предмети, які є «компонентами» інших природних ресурсів, перебувають у постійному взаємозв'язку з водами і не можуть існувати без них (континентальний шельф та його природні багатства (ст. 244 КК); водні живі ресурси – гідробіонти (ст.ст. 249, 250 КК)) та землі (поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239² КК));

б) предмети злочинів, що виступають як факультативні «компоненти» об'єкта злочину: підприємства водного господарства, гідротехнічні споруди та інші водні об'єкти (ст. 236 КК); водні об'єкти на території, що зазнала екологічного забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням (ст. 237 КК); відомості про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою (ст. 238 КК); землі водного фонду (ст.ст. 239, 254 КК); ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель водного фонду (ст. 239¹ КК); водні живі ресурси (ст. 248 КК); надра та корисні копалини (підземні води (мінеральні (лікувальні, лікувально-столові, природні столові), питні (для централізованого та

нецентралізованого водопостачання), промислові, технічні, теплоенергетичні), поверхневі води (ропа (лікувальна, промислова)) (ст. 240 КК)).

Суспільно небезпечні діяння у змісті об'єктивної сторони складів злочинів, що посягають на водні ресурси, можна поділити на такі види:

а) діяння, спрямовані на порушення встановлених чинним законодавством правил охорони вод, надр, земель водного фонду, континентального шельфу, рослинного і тваринного водного світу (ст.ст. 239, 240, 242-244, 250, 254);

б) діяння, які порушують порядок проведення екологічної експертизи та правил екологічної безпеки (ст.ст. 236, 237, 238 КК);

в) діяння, які спрямовані на незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, у тому числі земель водного фонду (ст.ст. 239¹ та 239² КК);

г) діяння, які передбачені іншими розділами Особливої частини КК, крім VIII розділу Особливої частини КК України, і які можуть спричиняти шкоду водним ресурсам лише в окремих випадках.

Наслідки як елемент складу злочину передбачає розкриття їх сутності на підставі з'ясування специфіки використання в нормах Особливої частини КК, зокрема в нормах, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, що посягають на водні ресурси. У злочинах, що посягають на водні ресурси, наслідки як елемент складу відображаються у «формі» результату єдиного за своїм змістом діяння або одного ускладненого чи кількох різних за змістом альтернативних діянь, що призводить (призводять) до: а) одного (єдиного) обов'язкового наслідку (конструктивного наслідку); б) «комплексних» наслідків; г) проміжного та остаточного (похідного) наслідку.

У складах зазначених злочинів, елементом яких є проміжні та остаточні (похідні) наслідки, встановлення причинного зв'язку є обов'язковим. Це, у свою чергу, потребує врахування того, що: остаточні (похідні) наслідки мають передувати в часі настанню наслідкам проміжним; проміжні наслідки є необхідною умовою настання наслідків остаточних (похідних); проміжні наслідки можуть створювати реальну небезпеку настання наслідків остаточних (похідних).

Залежно від суб'єктів злочини, що посягають на водні ресурси, можна поділити на наступні групи: а) злочини, які вчиняються загальним суб'єктом (наприклад, ст.ст. 240; 249 КК); б) злочини, які вчиняються спеціальним суб'єктом, в розумінні ч. 2 ст. 18 КК (наприклад, ст.ст. 236; 237; 238; 239; 239¹; 239²; ч.2 ст. 244; 250; 254 КК); 3) злочини, які можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктом (наприклад, ст.ст. 242; 247; 248; 251 КК); 4) злочин, який в одній формі діяння вчиняється загальним суб'єктом, а в іншій формі – спеціальним (ч.1 ст. 244 КК).

Законодавець по-різному відображає в законі форму вини цих злочинів. Враховуючи, що переважна їх більшість є злочинами з матеріальним складом, досліджуючи суб'єктивну сторону слід з'ясовувати психічне ставлення особи як до вчинюваного нею діяння, так і до його наслідків. Суб'єктивна сторона складів злочинів, що посягають на водні ресурси, включає: а) умисел щодо діяння та наслідків як форму (ст. 249 КК); б) умисел щодо діяння та необережність стосовно

наслідків (ст.ст.238, 239¹, 239² КК); б) умисел або необережність стосовно діяння та необережність щодо наслідків (ст.ст. 236, 237, 239, 240, 242; 243, ч.1 ст. 244 КК); в) умисел щодо діяння у злочині з формальним складом (ч.1 ст. 244 КК).

7. Критеріями розмежування злочинів, що посягають на водні ресурси, між собою та з іншими суміжними злочинами слід визнавати ознаки їх складів, що пов'язані з предметом злочину, діянням, наслідками, способом та засобами вчинення діяння, місцем та обстановкою вчинення злочину, а також з суб'єктом та суб'єктивною стороною. У першу чергу, при розмежуванні слід враховувати критерії, пов'язані з ознаками предмета та об'єктивної сторони складів відповідних злочинів. У таких випадках ці критерії можна вважати обов'язковими (основними) для розмежування, без використання яких розмежування само по собі неможливе. За допомогою цих критеріїв розмежовуються злочини, передбачені: ст.ст. 242, 243 КК та ст. 441 КК; ст.ст. 242, 243 КК та ст. 113 КК; ст.ст. 239¹, 239² КК та ст.ст. 190, 191, 197¹ КК; ст.ст. 239, 242, 243 КК та ст. 252 КК; ст. 248 КК та 249 КК; ст. 240 КК та ст. 272 КК; ст. 249 КК та ст. 250 КК. Додатковими критеріями, тобто які, так би мовити, додаються до обов'язкових (основних), маючи допоміжне значення, слід вважати відповідні ознаки суб'єкта злочину та суб'єктивної сторони. За допомогою цих критеріїв розмежовуються злочини, передбачені ст.ст. 242, 243 КК та ст. 441 КК; ст.ст. 242, 243 КК та ст. 113 КК; ст.ст. 239¹, 239² КК та ст.ст. 190, 191 КК; ст. 240 КК та 272 КК. В окремих випадках розмежування зазначених злочинів здійснюється з урахуванням конкуренції кримінально-правових норм, у зв'язку з чим значення критеріїв розмежування мають окремі ознаки предмета злочинів та їх об'єктивної сторони (наприклад, при розмежуванні злочинів, передбачених ст. 242 КК та ст. 243 КК, ст. 239¹ КК та ст. 239² КК).

8. При визначенні критеріїв розмежування злочинів, що посягають на водні ресурси, та інших правопорушень слід враховувати співвідношення норм КК, які передбачають відповідальність за посягання на водні ресурси, та відповідних норм інших законодавчих актів. При такому співвідношенні найбільш типовими ситуаціями, які слід враховувати у такому співвідношенні, є такі: а) у нормі КК сформульовано ознаки складів злочинів без належної конкретизації (роз'яснення) їх змісту, коли відповідна норма КУпАП, що містить ознаки складу суміжного правопорушення, певним чином роз'яснює такі ознаки, але текстуально вони (ознаки) позначаються зовсім іншими поняттями (прикладом є співвідношення ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, та ознак складів адміністративного правопорушення, передбаченого у ч. 4 ст. 85 КУпАП; при такому співвідношенні виявляється, що зміст визначеного у ч. 4 ст. 85 КУпАП грубого порушення правил рибальства є орієнтиром визначення бланкетного змісту такої ознаки, що позначена у ч. 1 ст. 249 КК поняттям «незаконне зайняття ... водним добувним промислом»); б) норма КК закріплює ознаку складу злочину, яка повністю співпадає з ознакою, закріпленою у відповідній нормі КУпАП, з роз'ясненням змісту таких ознак (наприклад, у ч. 1 ст. 248 КК вказується на таку форму діяння, як «порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду», що конкретизоване у ч. 1 ст. 85 КУпАП); в) у нормах КК ознаки складів злочинів закріплені без урахування орієнтирів, визначених у нормах КУпАП (так, у

ч. 1 ст. 249 КК ознаку «істотна шкода» визначено без необхідної конкретизації; відсутня також конкретизація орієнтирів змісту цього поняття у ч.ч. 3, 4 ст. 85 КУпАП); г) норма КК включає ознаки складу злочину, що є тотожними з ознаками складу адміністративного правопорушення, але інші ознаки цих складів юридичних правопорушень є відмінними (прикладом є співвідношення ст. 239¹ КК та ст. 53⁴ КУпАП: обидві норми без належної конкретизації включають однакові поняття, що позначають вчинене діяння: «незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель»); г) норми КК включають збільшені (підвищені) розміри предметів злочинів та/або ступеня і характеру наслідків у порівнянні з відповідними ознаками складів адміністративних правопорушень (прикладом є співвідношення ч. 1 ст. 243 КК та ч. 1 ст. 59¹ КУпАП; на відміну від ч. 1 ст. 59¹ КУпАП, у ч. 1 ст. 243 КК для «забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод ... матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами» наслідки визначаються з відповідними «показниками» ступеня і характеру їх суспільної небезпечності, зокрема, як такі, що пов'язані із «створенням небезпеки для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря»); д) у нормах КК відсутня конкретизація (орієнтири) збільшених розмірів предметів злочинів та/або наслідків порівняно з відповідними ознаками складів адміністративних правопорушень (наприклад, у ч. 1 ст. 59 КУпАП визначені такі форми «порушення правил охорони водних ресурсів», як «забруднення і засмічення вод ... яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища», а в ч. 1 ст. 242 КК – «порушення правил охорони вод (водних об'єктів)» без конкретизації форм такого порушення; обов'язковими наслідками у ч. 1 ст. 242 КК є «забруднення ... або зміна ... природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку ...», а тому при співвідношенні цих норм КК і КУпАП законодавець використав однакові ознаки реальної шкоди («забруднення ...»), які фактично не виконують розмежувальної функції, але при цьому визначив у ч. 1 ст. 59 КУпАП такі ознаки, як «водна ерозія ґрунтів» та «інші шкідливі явища»); е) у нормах КК відсутнє текстуальне визначення ознак, які закріплені у відповідній нормі КУпАП (так, у КК відсутній «аналог» правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 57 КУпАП, який мав би передбачати таку ознаку складу, як «отримання доходу у великих розмірах»).

9. Заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються за злочини, що посягають на водні ресурси, у межах кримінальної відповідальності особи, слід пов'язувати передусім з покаранням майнового характеру, а також покаранням, пов'язаним з обмеженням особистої свободи особи. Зокрема, покарання у виді штрафу застосовується за злочини: а) не пов'язані із реальним заподіянням так би мовити «об'ємної шкоди» водним ресурсам або довкіллю в цілому; б) які посягають на водні ресурси та створюють небезпеку заподіяння шкоди; в) предметом яких є водні ресурси або об'єкти довкілля, що пов'язані з такими ресурсами та які визначаються у певних розмірах; г) які мають формальні склади; г) склади яких включають ознаки комбінованих наслідків у вигляді поєднання реальної шкоди та небезпеки її заподіяння, тобто сконструйовані як матеріальні;

д) склади яких передбачають настання реальної шкоди; е) склади яких включають кваліфікуючі ознаки, не пов'язані або пов'язані з настанням реальної шкоди.

На підставі проведеного аналізу обґрунтовується обмеження у застосуванні такого заходу кримінально-правового характеру, як звільнення від покарання та його відбування, а також запропоновано застосовувати спеціальну конфіскацію грошей, цінностей та іншого майна за порушення правил охорони і використання надр (ч.ч.2-4 ст. 240 КК) та незаконну порубку лісу (ст. 246 КК).

Застосування заходів кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси, поза межами кримінальної відповідальності слід пов'язувати із звільненням особи від кримінальної відповідальності, а також із застосуванням заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Проведений аналіз зазначених видів заходів кримінально-правового характеру дозволяє виділити основні проблеми їх застосування та запропонувати шляхи вирішення тих із них, що пов'язані, зокрема, з визначенням підстав та умов застосування конкретних видів звільнення від кримінальної відповідальності, а також з можливістю вчинення особами, уповноваженими від імені та в інтересах юридичної особи, злочинів, передбачених ст.ст. 236, 239, 239¹, 239², 240, 242, 243, 252, 254 КК, та визначення підстави для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, передбачених п.п. 1, 4 ч. 1 ст. 96-3 КК.

10. Забезпечення цілісності та системності кримінально-правової охорони водних ресурсів залежить від вирішення проблем кримінальної відповідальності за посягання на водні ресурси, що потребує реалізації наступних основних змін у чинному законодавстві:

- доповнити КК статтю 25¹ наступного змісту:

«Стаття 25¹. Злочин з двома формами вини

Якщо психічне ставлення до наслідків вчиненого особою суспільно небезпечного діяння не є умисним, то кримінальна відповідальність настає у разі, коли її психічне ставлення до цих наслідків мало вигляд злочинної самовпевненості або злочинної недбалості, а злочин у цілому визнається умисним».

- з метою усунення невідповідності між змістом окремих ознак складів злочинів, передбачених ст. 239¹ КК та ст. 239² КК, та положеннями чинного земельного законодавства, викласти назви, а також ч. 1 ст. 239¹ та ч.1 ст. 239² КК у наступних редакціях:

«Стаття 239². Незаконне зняття та перенесення ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель водного фонду в особливо великих розмірах

1. Незаконне зняття та перенесення ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель водного фонду в особливо великих розмірах,

- *карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років..».*

- з урахуванням різного ступеня і характеру суспільної небезпечності діяння та його наслідків в основних кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складах злочинів, а також необхідності закріплення спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, необхідно викласти ст.ст. 239, 240, 242, 243 244

КК у таких редакціях:

«Стаття 239. Забруднення або псування земель

1. Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людини або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, що заподіяли істотну шкоду, -

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються штрафом від шести до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років».

«Стаття 240. Порушення правил охорони або використання надр

1. Порушення встановлених правил охорони або використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи для довкілля, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи для довкілля, -

карається штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що заподіяли істотну шкоду, або вчинені групою осіб, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або вчинені повторно, -

караються штрафом від шести до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. Діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або вчинені організованою групою осіб, або спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються штрафом від дев'яти до дванадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

5. Особа, яка вперше вчинила будь-яке із діянь, передбачених частиною першою, другою або третьою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення її до кримінальної відповідальності

за вчинений злочин припинила порушення правил охорони або використання надр та усунула шкоду, завдану таким порушенням, а також відшкодувала шкоду, завдану життю, здоров'ю людей та довкіллю.

Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян».

«Стаття 242. Порушення правил охорони вод

1. Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини, водних ресурсів та інших елементів довкілля, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел, або вчинені в заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або в зоні надзвичайної екологічної ситуації -

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

4. Особа, яка вперше вчинила будь-яке із діянь, передбачених частиною першою або другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення її до кримінальної відповідальності за вчинений злочин припинила порушення правил охорони водних об'єктів та усунула шкоду, завдану таким порушенням, а також відшкодувала шкоду, завдану життю, здоров'ю людей, об'єктам тваринного і рослинного світу, водним об'єктам».

«Стаття 243. Порушення правил охорони і використання моря

1. Порушення правил охорони і використання моря, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людини або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання - і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і

територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, чи відходами, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів, -

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей (людини), їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

5. Особа, яка вперше вчинила будь-яке із діянь, передбачених частиною першою, другою або третьою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення її до кримінальної відповідальності за будь-який із злочинів, передбачених цією статтею, припинила забруднення моря та усунула шкоду, завдану таким забрудненням, а також відшкодувала шкоду, завдану життю, здоров'ю людей, живим ресурсам моря та законним видам використання моря».

«Стаття 244. Порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України

1. Порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України, а також невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел безпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів морського середовища від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей, -

караються штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Дослідження, розвідування, розробка природних багатств та інші

роботи на континентальному шельфі України, які провадяться іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною і заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку, -

караються штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, що заподіяло істотну шкоду, -

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

- з урахуванням положень зарубіжного законодавства та потреби їх врахування при побудові норм, що забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів, запропоновано доповнити КК статтею 242¹ «Порушення правил використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення», статтею 242² «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами», а також статтею 242³ «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання» такого змісту:

«Стаття 242¹. Порушення правил використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення

1. Умисне, всупереч встановленому порядку, введення шкідливих речовин до систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення, резервуарів або водопровідних труб, що створило небезпеку життю або здоров'ю людини, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили екологічне забруднення навколишнього природного середовища,

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей (людини), їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються штрафом від шести до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років».

«Стаття 242². Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами

1. Порушення порядку поводження з відходами, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили екологічне забруднення водних об'єктів,

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей (людини), їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються штрафом від шести до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми».

«Стаття 242³. Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання

1. Порушення порядку експлуатації технічного обладнання, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили екологічне забруднення водних об'єктів,

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей (людини), їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки,

караються штрафом від шести до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

- з метою усунення неузгодженості між положеннями КК та іншими законодавчими актами необхідно викласти ст. 249 КК у наступній редакції:

«Стаття 249. Незаконне добування водних живих ресурсів

1. Незаконне добування водних живих ресурсів, якщо воно заподіяло істотну шкоду або вчинене на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або в зоні надзвичайної екологічної ситуації чи екологічного лиха, а також незаконне добування водних живих ресурсів, що належать до особливо цінних видів тваринного або рослинного світу чи видів, які занесені до Червоної книги України, -

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого.

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу, або особою, що має судимість за злочин, передбачений цією статтею, або спричинили тяжкі наслідки -

караються штрафом від трьох до шести тисяч неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого.

Примітка. 1. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у дві тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Тяжкими наслідками у цій статті вважаються такі наслідки, які у п'ять тисяч і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

- внести наступні зміни до диспозицій і санкцій ст. 246 КК: а) у диспозиції ч. 3 цієї статті КК слід передбачити після слів «охоронюваних лісах» слова «, або такі, що заподіяли тяжкі наслідки»; б) визначення тяжких наслідків залишити у п. 2 примітки до ст. 246 КК у тій самій редакції; в) у диспозиції ч. 4 ст. 246 КК слова «спричинили тяжкі наслідки» замінити словами «спричинили особливо тяжкі наслідки»; г) доповнити примітку пунктом 3 наступного змісту: «Особливо тяжкими наслідками є такі наслідки, які у десять тисяч і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян»; ґ) у диспозиції ч. 1 ст. 246 КК слова «... що заподіяли істотну шкоду» залишити у чинній редакції, а у санкції ч. 1 цієї статті КК доцільно передбачити покарання у виді штрафу у розмірі, не меншому за 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян: «карається штрафом від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...»; ґ) у санкції ч. 3 ст. 246 КК доцільно передбачити покарання у виді штрафу в розмірі, не меншому за десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що властиве для тяжких злочинів (ч. 4 ст. 12 КК): «караються штрафом від десяти до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...».

- внести наступні зміни до диспозицій і санкцій ст. 248 КК, а саме: а) у санкції ч. 1 цієї статті КК слова «караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...» замінити словами «караються штрафом від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...»; б) диспозицію ч. 2 ст. 248 КК після слів «... передбаченій цією статтею,» доповнити словами «... або такі, що завдали тяжкі наслідки, -»; в) у санкції ч. 2 ст. 248 КК замість слів «караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...» передбачити: «караються штрафом від десяти до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...»; г) примітку до ст. 248 КК викласти у наступній редакції: «1. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у дві тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 2. Тяжкими наслідками у цій статті вважаються такі наслідки, які у п'ять тисяч і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян»; ґ) у санкції ч. 1 ст. 248 КК замінити «караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...» словами: «караються штрафом від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...»; ґ) у санкції ч. 2 ст. 248 КК слова «караються штрафом від двохсот

до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...» замінити словами «караються штрафом від десяти до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...».

- викласти ч. 2 ст. 242 КК у такій редакції: «2. Ті самі діяння, вчинені в заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або в зоні надзвичайної екологічної ситуації...». У зв'язку з цим ч. 2 чинної редакції ст. 242 КК слід вважати ч.3 даної статті КК.

- внести наступні зміни до санкцій ч. 3 ст.239¹, ч.ч. 2, 3 ст. 240, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249 КК: а) у санкції ч. 3 ст. 239¹ КК вказівку на покарання у виді обмеження волі виключити, а межі покарання у виді позбавлення волі передбачити наступним чином: «караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років ... »; б) санкцію ч. 3 ст. 240 КК викласти таким чином, щоб вона включала покарання у виді: «обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк»; в) межі покарання у виді позбавлення волі, передбаченого санкцією ч. 3 ст. 243 КК, викласти у наступній редакції: «караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років»; г) межі покарання у виді обмеження волі за санкцією ч. 2 ст. 248 КК, визначити наступним чином: «караються ... обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років ...»; т) межі покарання у виді обмеження волі у санкції ч. 2 ст. 249 КК передбачити у наступному вигляді: «караються ... обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років ...». Пропозиція внесення цих змін обумовлена тим, що при здійсненні диференціації кримінальної відповідальності шляхом встановлення кваліфікованих складів злочинів не повинно існувати такої ситуації, що максимальна межа покарання за частиною першою або другою статті КК є більшою (вищою), ніж мінімальна межа відповідно за частиною другою або третьою.

- доповнити санкцію ч. 2 ст.246 КК вказівкою на «штраф від тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян», а санкцію ч. 3 ст.246 КК – на «штраф від двох тисяч до двох тисяч п'ятисот НМДГ», виклавши редакції санкцій у ч.ч. 2, 3 ст. 246 КК у наступних редакціях: а) «2. ... караються штрафом від тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ...»; б) «3. ... караються штрафом від двох тисяч до двох тисяч п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

- внести зміни у санкції ч. 2 ст. 245, ч. 4 ст. 246, ч. 2 ст. 252 КК та передбачити альтернативне покарання у виді штрафу, виклавши ці санкції у наступних редакціях: а) санкції ч. 2 ст. 245, ч. 4 ст. 246 КК доповнити вказівкою на покарання у виді штрафу від дев'яти до дванадцяти тисяч НМДГ, доповнивши ці санкції після слова «караються» словами «штрафом від дев'яти до дванадцяти тисяч НМДГ або ...»; б) санкцію ч. 2 ст. 252 КК після слова «караються» доповнити вказівкою на обмеження волі як альтернативне покарання у розмірі від трьох до п'яти років: «... обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або ...».

- доповнити санкцію ст. 236 КК необхідно після слова «карається» словами «... штрафом від дев'яти до дванадцяти тисяч НМДГ або ...».

- змінити редакції санкцій ч. 3 та ч. 4 ст. 246 КК наступним чином: а) у санкції ч. 3 цієї статті КК вказівку на покарання у виді обмеження волі виключити та викласти у такій редакції: «3. ... караються ... позбавленням волі на строк від п'яти до семи років»; б) санкцію ч. 4 ст. 246 КК викласти у наступній редакції: «караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років».

- доповнити ч. 1 ст. 49 КК абзацем другим наступного змісту: «Днем вчинення особою, яка звільняється від кримінальної відповідальності, злочину є день вчинення нею діяння та/або настання його наслідків, передбачених відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу».

- змінити редакцію ч. 1 ст. 96¹ КК, включивши у її зміст після чисел «239²,» слова та числа «частинами другою, третьою та четвертою статті 240,», а також після чисел «244» – слова і числа «статтею 246».

- доповнити п. 1 ч. 1 ст. 96³ КК після числа «209» наступними числами: «236, 239, 239¹, 239², 240, 242, 243, 252, 254».

- у ч. 1 ст. 59 КУпАП замінити слова «яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища» словами «яке не пов'язане із спричиненням забруднення вод чи зміною їхніх природних властивостей або виснаженням і не створило при цьому небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля».

- доповнити ст. 57 КУпАП частиною шостою наступного змісту:

«Порушення особливих умов спеціального дозволу на користування надрами, що пов'язане з отриманням доходу у великих розмірах,

- тягне за собою ...».

Сформульовані у дисертації висновки та пропозиції у цілому дозволять забезпечити цілісність кримінально-правової охорони водних ресурсів та вирішити основні проблеми нормативного та правозастосовчого характеру, пов'язані із застосуванням заходів кримінально-правового характеру за посягання на водні ресурси.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів: теоретичні та прикладні засади: монографія. Київ: «Дакор», 2019. 534 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Берднік І.В. Співвідношення понять «водний ресурс» та «водний об'єкт». *Підприємство, господарство і право*. 2017. №12. С. 139-142.

3. Берднік І.В. Особливості кваліфікуючих ознак злочину «Забруднення моря». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 6 (21). Том 2. С. 110-113.

4. Берднік І.В. Проблемні питання визначення об'єктивних ознак складу злочину «Забруднення моря». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017. Вип. 30. Том 2. С. 52-55.

5. Берднік І.В. Порівняльна характеристика кримінально-правової охорони водних ресурсів за законодавством України, Білорусії та Росії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 6.

Том 3. С. 53-56.

6. Берднік І.В. Історія кримінально-правової охорони водних ресурсів до початку ХІХ століття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Випуск 47. Том 3. С. 37-40.

7. Берднік І.В. Основні орієнтири відмежування окремих злочинів, що посягають на водні ресурси, від адміністративних правопорушень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 285-289. URL: http://www.pap.in.ua/2_2018/85.pdf.

8. Берднік І.В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації порушення правил охорони вод (стаття 242 Кримінального кодексу України). *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. №6. С. 16-22.

9. Берднік І.В. Особливості кваліфікації злочинів під час конкуренції кримінально-правових норм (на прикладі ст. 239¹ КК України та ст. 239² КК України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 189-192.

10. Берднік І.В. Особливості механізму заподіяння шкоди водним ресурсам та їх кримінально-правової охорони. *Правові новели*. 2018. № 6. С. 128-133.

11. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів за законодавством окремих країн світу. *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 104-108.

12. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів за законодавством України, Казахстану, Грузії та Азейбарджану: порівняльно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2018. №1. С. 228-233.

13. Берднік І.В. Проблеми застосування судами норм КК України про звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на водні ресурси. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 112-122.

14. Берднік І.В. Заходи, які застосовуються поза межами кримінальної відповідальності особи, за злочини, що посягають на водні ресурси. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7 (281). С. 176-181.

15. Берднік І.В. Проблеми застосування судами норм КК України про звільнення від відбування покарання з випробуванням за злочини, що посягають на водні ресурси. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 97–106.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку

16. Берднік І.В. Розвиток кримінального законодавства у сфері охорони водних ресурсів у ХІХ столітті. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 4. (volume 2). С. 29-33.

17. Бердник И.В. Развитие советского уголовного законодательства об охране водных ресурсов. *Leges si Viata*. 2017. №12/2 (312). С.23-26.

18. Бердник И.В. Субъекты составов преступлений, посягающих на водные ресурсы. *Leges si Viata*. 2018. №12/2 (324). С.13-17.

19. Berdnik I.V. Concerning the issue on determining the objective evidence of the “Sea pollution” crime. *Social and Legal Sciences*. Vol. 1. №. 2. November 2018. P. 5-11.

20. Берднік І.В. До питання про об’єктивні ознаки злочину порушення правил охорони вод. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2018. №1. С.1-18. URL: http://www.reos.uni-goettingen.de/wp-content/uploads/2018_S1_18.pdf (дата звернення: 01.02.2020).

21. Берднік І. В. Водні ресурси: поняття та загальна характеристика. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 6 (28) С. 94-98.

**Тези доповідей та інші публікації,
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації**

22. Берднік І.В. Співвідношення понять «водний ресурс», «водний об'єкт», «землі водного фонду», «водні ресурси континентального шельфу». *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 1-2 грудня 2017 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. Ч. 1. С.84-88.

23. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища за законодавством деяких країн світу. *Теорія і практика сучасної юриспруденції*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8-9 грудня 2017 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. Ч. 2. С.75-78.

24. Берднік І.В. Поняття водного ресурсу у законодавстві України. *Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 14 грудня 2017 р.). Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2017. С. 205-307. URL : https://www.stu.cn.ua/media/files/conference/Zbirnyk_inn.pdf.

25. Берднік І.В. Відмежування складу злочину, передбаченого ст. 239¹ Кримінального кодексу України, від суміжних складів злочинів. *Ukraine - EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law: collection of international scientific papers*. (Slovak Republic – Czech Republic, april 24-28, 2018): Chernihiv: CNUT, 2018. С.15-18.

26. Берднік І.В. Наслідки кваліфікованого складу злочину «Порушення правил охорони вод» (ст. 242 Кримінального кодексу України). *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Херсон, 1-2 червня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 101-104.

27. Берднік І.В. Concerning the issue on determining the objective evidence of the “Sea pollution” crime. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8-9 червня 2018 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. Ч. 2. С. 28-32.

28. Берднік І.В. Суб'єктивні ознаки злочину «Порушення правил охорони вод» (ст. 242 Кримінального кодексу України). *Треті Таврійські юридичні наукові читання*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 69-72.

29. Берднік І.В. Діяння як об'єктивна ознака порушення правил охорони вод (ст. 242 кримінального кодексу України). *Актуальні проблеми публічного та приватного права*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25 травня 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.89-92.

30. Берднік І.В. Об'єкт злочину «Порушення правил охорони вод (стаття 242 Кримінального кодексу України)». *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16-17 лютого 2018 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 65-69.

31. Берднік І.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони вод за законодавством окремих зарубіжних країн. *Сучасний вимір держави і права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18-19 травня 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «центр правничих ініціатив», 2018. Ч. 1. С.22-25.

32. Берднік І.В. Наслідки як об'єктивна ознака порушення правил охорони вод (ст. 242 Кримінального кодексу України). *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4-5 травня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 67-69.

33. Берднік І.В. Кваліфікуючі ознаки злочину «Забруднення моря». *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16-17 лютого 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 12-16.

34. Берднік І.В. Основні орієнтири відмежування злочину, передбаченого ст. 243 КК України від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 59¹ КУпАП. *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8-9 червня 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 73-77.

35. Берднік І.В. Особливості визначення суб'єкта порушення правил охорони вод (ст. 242 Кримінального кодексу України). *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 1 березня 2018 р.). Ірпінь: Університет Державної Фіскальної служби України, 2018. С. 20-23.

36. Берднік І.В. Земля як предмет злочинів у сфері кримінально-правової охорони водних ресурсів. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 8-9 листопада 2018 р.). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С. 159-161.

37. Безпосередні об'єкти злочинів, що посягають на водні ресурси. *Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 12 грудня 2018 р.). Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2018. С. 226-230.

38. Причинний зв'язок в злочинах, що посягають на водні ресурси. *Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти*: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 17 грудня 2019 р.). Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2019. С. 212-216.

Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

39. Берднік І.В. Відмежування злочинів, що посягають на водні ресурси, від злочинів проти власності. *Актуальні проблеми науки і практики*. Чернігів: ЧНТУ, 2018. № 1(4). С. 35-40.

40. Берднік І.В. Об'єкт злочину в кримінальному праві України: проблемні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 23. Ч.1. Том 3. С. 9-12.

АНОТАЦІЯ

Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2020.

У дисертації розроблено систему цілісної кримінально-правової охорони водних ресурсів в Україні. Комплексно вирішуються проблеми забезпечення такої охорони на нормативному та правозастосовчому рівнях, пов'язані із механізмом заподіяння шкоди водним ресурсам, його врахуванням у системі норм, що забезпечують кримінально-правову охорону водних ресурсів, а також при застосуванні цих норм.

Визначаються особливості складів злочинів, що посягають на водні ресурси, критерії їх розмежування зі складами суміжних злочинів та інших юридичних правопорушень, а також застосування заходів кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси.

З метою гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС запропоновано внесення низки змін до статей, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на водні ресурси. Крім того, вирішені питання щодо узгодження кримінально-правових норм, що спрямовані на охорону водних ресурсів, з відповідними адміністративно-правовими нормами у цій сфері.

Ключові слова: водні ресурси, довкілля, вода, море, земля, надра, склад злочину, об'єкт злочину, суспільно небезпечні наслідки, суб'єкт злочину, заходи кримінально-правового характеру.

SUMMARY

Berdnik I.V. Criminal protection of the water resources. – *Qualifying scientific work printed as manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2020.

The dissertation analyzes the current state and directions of improving the criminal law protection of water resources.

Science Criminal Code of Ukraine entered into force in 2001 this qualifying research work is the first in domestic criminal law science aimed on complex development of the theoretical and applied problems of the integrity of the criminal-law protection of water resources.

The object of the dissertation is to identify the components and relationships in the using and protection of water as an environmental element.

The purpose of the dissertation is to solve such theoretical and applied problems that that can ensure the integrity of the criminal law protection of the water resources. For realization of the set goal the author uses formal-logical, systemic-structural, dogmatic, historical-legal, comparative-legal, statistical and other methods, approaches and techniques of scientific knowledge, a wide array of empirical data.

In the paper, the scientific novelty of the obtained results is formulated, which is that in the dissertation the theoretical and applied problems of the integrity of the criminal-law protection of the water resources were investigated for the first time, and in this regard the

theoretical problem in the science of criminal law was systematically solved.

As a result of the historical analysis of normative regulation in Ukraine, the author came to the conclusion that the criminal liability for encroachments on the water resources has been aimed only to its individual elements.

Concept of offenses that encroach on the water resources has been formulated, the specifics of these crimes has been defined, their general characteristics have been given, taking into account objective and subjective signs, and a theoretical model of these crimes has been developed.

Generic and immediate objects of crimes against the water resources are determined. Within the generic object of the crimes provided for in Section VIII of the Special Part of the Criminal Code, a specific object such as the water resources, which forms such socially protected values protected by criminal law, is singled out as: a) the rights, freedoms and law-protected interests in the field of water using; b) victims (participants of water using); c) legal relations concerning the rights, freedoms and interests of the water using participants in the form of social links existing them.

The main «components» (varieties) of damage caused on the water resources are determined, which are included in the content of the consequences as an element of the relevant components of the crimes, namely: environmental damage (caused by the aquatic ecological system); harm to man (harm to life and health of people); economic damage (damage caused by the economic use of water objects).

In order to harmonize national legislation with EU legislation, it is proposed to introduce a number of amendments to articles that provide for criminal liability for encroachments on the water resources. In addition, it is proposed to harmonize criminal-law prohibitions aimed at protecting the water resources, with appropriate administrative-legal prohibitions and provisions of regulatory legislation in this area.

The separate problems of qualification of offenses that encroach on the water resources, their delineation between themselves and other crimes are investigated and criteria for the delimitation of offenses that encroach on the water resources and related crimes are recognized the distinctive features that characterize the subject of the crime such as: the object of the crime, the victim, the content of the socially dangerous act, the consequences, the place, the time, the sources of contamination, the methods and the situation of the crime, as signs of the objective side of the crimes, the purpose and motive of committing these crimes.

In the process of analysis of the main problems of punishment of offenses that encroach on the water resources, the issue of limiting the use of penalties related to restriction or imprisonment is considered. Among the criminal-law measures for offenses affecting the water resources, which apply within the framework of criminal liability of a person, prospects for the application of such measures as punishment, release from punishment and detention are analyzed. As part of the consideration of criminal-law measures for offenses affecting the water resources that are applied outside of the criminal liability of a person, prospects for the application of such measures as exemption from criminal liability, as well as criminal-law measures applicable to legal persons, are analyzed. The results of the case law analysis of the application of the law on criminal liability in the field of water protection are summarized.

Key words: *water resources, environment, water object, sea, continental shelf, soil, subsoil, crime scene, crime object, socially dangerous consequences, the subject of the criminal action.*